

Hino talu suitsusauna kerise rekonstrueerimine

Meister Agu Allikivi

Peremees Toomas Kalve

Õpipoiss Gert Reimets

Oktoober-november 2014

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Suitsusaunast

Suitsusauna südameks on alati olnud keris. Keris on see mis annab igale saunale isemoodi hinge ja hõngu. Kerise ehitamisel lähtuti enamasti traditsioonidest, kuid tänapäeva uued ehitusmaterjalid ja -viisid on kerist kohati tundmatuseni muutnud. Kõige algsemad kerised võisid võhiku silmadele paista kui suvalised kivihiinikud, ent lähemal uurimisel tuli siiski tõdeda, et tegemist on küttekoldega. Tol ajal kasutati Lõuna-Eestis ehitamisel üksnes maakive, rannikualadel rohkem paemurdu. Tänapäeval näeme kõikvõimalikke ehituslahendusi: tellistest laotud kinnised kerised, metalltunnidesse istutatud kerised kui ka eesruumist köetavad kerised. Sageli on kerise ehituslik lahendus sõltunud materjalide kättesaadavusest ehk teisisõnu, ehitati sellest mis parasjagu kättesaadav oli. Aga ega see kerist halvemaks muutnud, otse vastupidi – tänapäeva kerised on enamjaolt pikema-ealised ja kindlamad kui kunagi varem. Seda võib öelda ka Hino talu suitsusauna kerise kohta, mis kestis kenake viis aastat ning siinkohal tuleks mainida ka, et kerise ehitaja, Toomas Kalve, polnud kunagi ennem sellist tööd ette võtnud. Seega, ei pea olema õppinud meister, et ehitada üks korralik keris.

All oleval joonisel on välja toodud Hino talu suitsusauna leiliruumi põhiplaan. Ruumi tagumises osas asub seinast seinani ulatuv lavats. Siledaks istutud haavalauad on paksud ja peavad seega hästi vastu – neid välja vahetada polnud tarvis. Küll aga olid aga uksest paremal asuva kerisekivid oma aja ära elanud. Paljud neist olid juba muutunud pudiks ega täitnud oma ülesannet – talletada soojust. Telliskivi seinad, mis eraldasid kerist palkkehandist olid aga soliidsed ega vajanud uuendamist. Kuna keris oli eelnevalt ehitatud šamotttellistest võlvide peale, pidas Toomas ka seekord seda ainuõigeks lahenduseks. Erinevalt eelmisest ladumisest, kui peremees ise kätt kerise ehitusel proovis, kutsuti seekord kohale oma ala vaieldamatu meister – Agu Allikivi aka Ahjuvaim.

Kuigi Agu on spetsialiseerunud eelkõige maja ahjude, soojamüüride ja korstende ehitamisele, ei pannud ta ka kätt ette suitsusauna kerise võlvide ehitamisele. Meister oli ka koduse töö ära teinud, nimelt oli ta eelnevalt valmis ladunud võlvide kaared, mis koosnesid kolmest või viiest kitseneva otsaga šamotttellisest. Arusaadavamaks teeb Pilt 1.

● — TELLISKIVI MÜÜR

● — KERIS

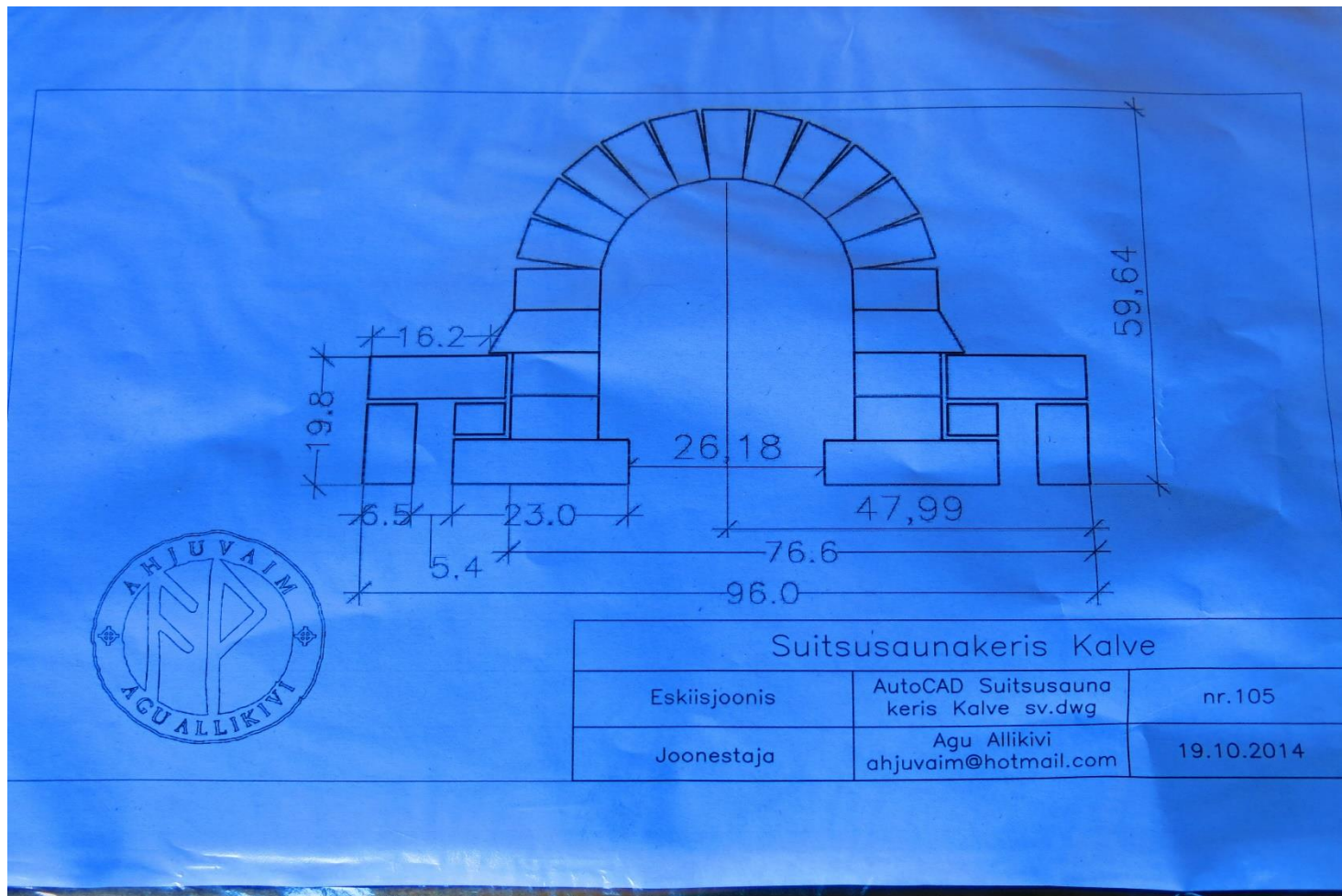
TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 1. Fotel on näha kõige eesmised ja tagumised kerise kaared. Meister oli need eelnevalt peeneteralise, kõrgkvaliteetse Wolfshöher seguga kokku pannud ning keraamilises ahjus kivistanud. Kuna tellised on tööstuslikult kõik samasse mõõtu viidud, polnud ohtu ka kaarte ebaühtlase kokkujooksmise ees. Kuumakindlaid telliskive saab väga edukalt soetada ehituspoodidest, kus neid müüakse erinevas kujuds ja mõõdus. Spetsiaalse segu peab aga tellima välismaalt.

Meistri sõnade järgi ei tohiks nii otsese leegi juures kasutada tavalist ehituspoes müüdavat ahjutellisesegu, mis pole mõeldud tulekollete ladumiseks. Siin kasutatud Saksa toode on valitud eelkõige selle järgi, et segu areduseks on kulutatud üle 20-ne aasta kogemusi. Toote omadused: ideaalne liimimine, väga kõrge tugevus- ja niiskustaluvus, temperatuuri taluvus 1200 kraadi. Ahjutelliste segu aga kasutati keraamiliste (punaste) telliste ladumiseks, mis ei puutu kokku otsese tulega.

Pilt 2. Teostatava töö joonis koos mõõtudega.

Pilt 3. Tasapinnaline valatud kerise alus koos tellisseintega, mis eraldavad kerisekuumust palkseinast. Tellissein on keraamilisest tellisest.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 4. Fotol on näha sorteeritud vanad kerisekivid. Kive tuleb ükshaaval inspekteerida. Kui kivi pudeneb või mõraneb lüües vastu teist kivi on ta oma aja ära elanud ning tuleb välja vahetada. Vanasti olevat kivide kvaliteeti testitud neid omavahel kokku lüües – kui kivi kõlas, oli tegemist elujõulise isendiga ning sobis kerisekiviks.

Enamus kive aga olid kõlblikud taaskasutuseks, seega tuli nad vaid ära pesta, puhtaks nühkida ning uuesti paika sobitada.

Paika seadmisel tuleks jälgida, et sambla või rohu tükke ei jääks kivi külge, mis muidu esimese leili ajal hakkavad kärsa haisu sisse ajama.

Pilt 5. Kärü täis kõike vajalikku. Kui saun asub elumajadest ja sõiduteedest eemal, nagu tavaks, tuleb arvestada ka kärü või muu sõiduvahendi hankimisega.

Pilt 6. Peremees transportimas tööriistu ja ehitusmaterjale sauna juurde. Sel korral oli abiks peremehe motoblokk, nii kerisekivide otsingul, kui ka materjalide veol.

Pilt 7. Kuna kerise konstruktsioonis ei kasutatud metalli, mis oleks andnud talle suuremat jäikust, tuli asi muud moodi lahendada. Selleks olid eelnevalt Agul valmis meisterdatud kolmest šamottellisest koosnevad tugipostid, mis kerise võlvide raskusele vastu peaksid. Ka siin kasutati kvaliteetsemat ahjusegu, mis tingimustele paremini vastu peaks.

Metalli kasutamisest hoidumine on saunakeriste ehituse puhul õigustatud. Nimelt toimub kuuma vee ja metalli kokkupuutel reaktsioon: õhus olevad negatiivsed ioonid saavad positiivse laengu ning nende halba mõju inimese tervisele on tähendatud ka teaduslikes uuringutes. Inimene tunneb end hästi, kui on ümbritsetud negatiivsete ionidega.

Pilt 8. Olles kontrollinud valatud põrandapinna horisontaalsust ning külgede pikkust võis ladumine alata. Kuna etappe ja kihte oli palju, oli äärmiselt tähtis kõike üheksa korda mõõta ja üks kord lõigata. Meister lisas, et algajal soovitab ta kindlasti kuivladudes kiht järele proovida, enne kui seguga plötserdama hakkab. Vastavalt Auto-Cad joonisel olevatele mõõtudele paigutas Agu järjekindlalt šamott- ja keraamilisi telliseid paika.

Alumiste telliste ja põranda vahele läks umbes ühe sentimeetri paksune ahjusegu mört. Kuna tegemist polnud otsese kuumuse käes oleva konstruktsiooni-elementidega, polnud vaja kallist Saksa mördisegu kasutada. Pidev kontrollimine vaaderpassiga käib asja juurde, kuna hiljem on juba vigu parandada keeruline.

Pilt 9. Kui vaaderpass jääb koju, pole mõtet suitsusauna kerist laduma hakata!

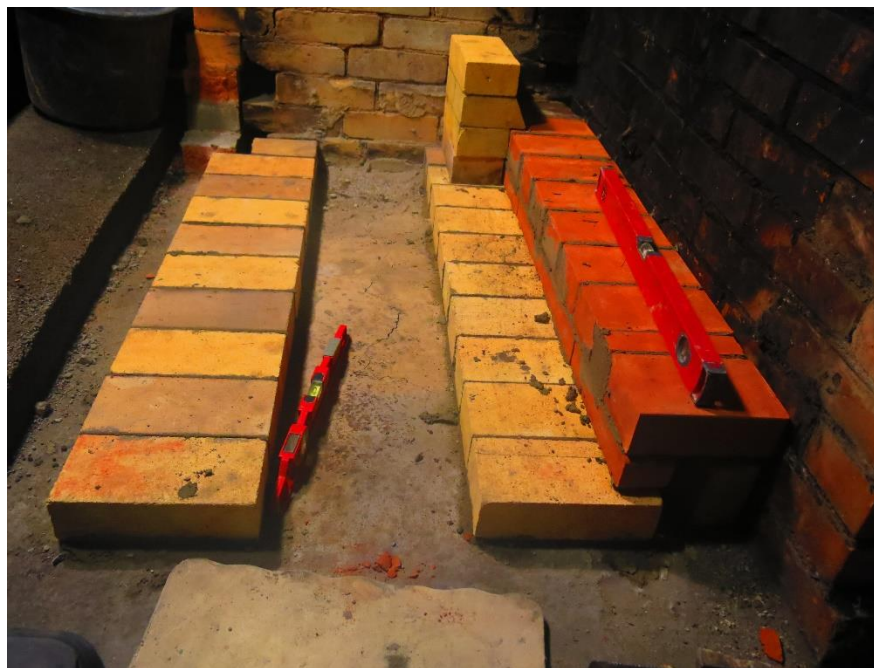

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 11. Lapiti laotud keraamiliste telliste reas on selgelt näha, kuidas meister paigutab võimalusel äärde täis-tellise ja peidab poolitatud tellise sissepoole.

Pilt 10. Ehitusmaterjalide eelnev välja-arvutamine ja koguse täpne hindamine on kriitilise tähtsusega. Kohapeal on võimalik vaid telliseid poolitada – juurde vólumisega võib enamusel raskusi tulla.

Pilt 12. Fotel on jäädvustatud identsete kerisepoolte järk-järgulist valmimist. Kõigi šamotttelliste vahel kasutas meister ainult peeneteralist segu, kuna see peab otsesele kuumusele paremini vastu. Ka sellel pildil on näha kuidas kasutatakse kuivladumist enne mördiga paika seadmist. See annab võimaluse oma tööd ümbermõõta ja korrigeerida. Mitmel korral käis meister väljas tellist giljotiniga väiksemaks lõikamas. Kui tegemist oli mitte nii täpse poolitamisega, näiteks mõni ebatäpne nurgakoht, kasutas meister potikirkat. Hoides tellist ühes ja kirkat teises, lõi Agu poolitamiskohas ümberringi tellist. Käsi mõjub siin amortisaatorina ning erinevalt maas poolitatud tellisest, tuleb tulemus palju täpsem.

Pilt 13. Samotttelliste kuivladu. Hoiab ära ebavajaliku töökulu ja määrimise ning annab ülevaate detailide kokkusobivusest.

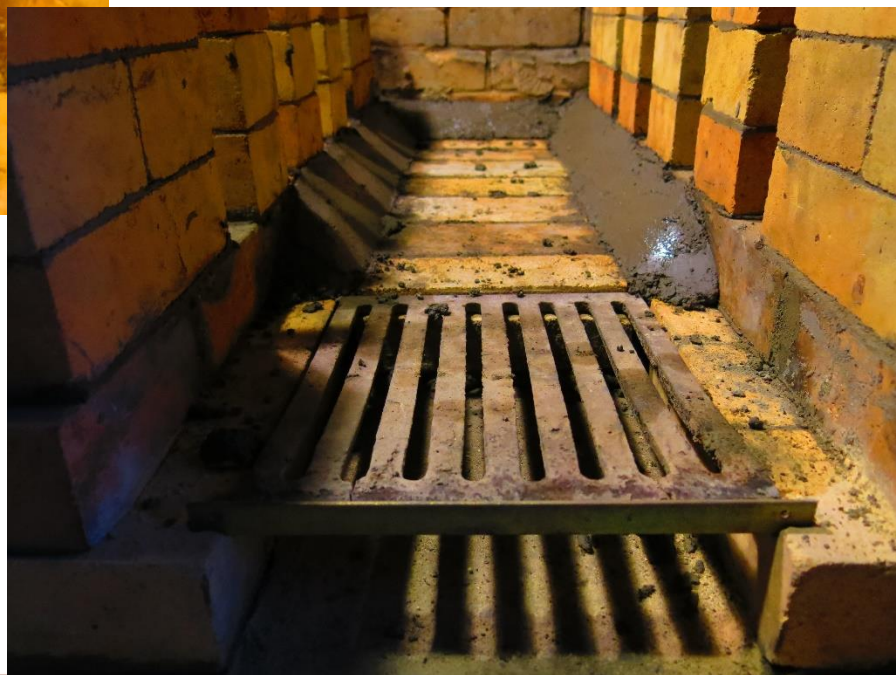

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 14. Kerise sisemus enne keskmise šamottelliste rea paigutamist. Pildil näha veel müürihaamer ehk rahvakeeli müürikirka.

Pilt 15. Keskmine rida ja tuharest paigutatud. Kerise sisemus sai tehtud kausi-kujuline. See nipp hoiab halge koos ning tagab ühtlasema ja täielikuma põlemise.

Pilt 16. Tuharesti paigutamine.

Pilt 17. Giljotiniga lõigatud ava, mille sisse toetub tuharesti nurk.

Pilt 18. Valmis postid, puudu ainult veel võlvid.

Pilt 19. Võlvide kokkusobitamine. Ette öelduna – selle tööga sai meister väga osavalt üksi hakkama. Jättes tagumise seina ja viimase võlvi vahele umbes 8 cm vahe, tagas meister leekide vaba liikumise kerisekivideni. Ahjutelliseseu tuleb kasutada võimalikult minimaalselt, kuna see suurendab kogu konstruktsiooni jäikust. Teadagi aitab tellistega ladumisel tugevusele kaasa vuugikohtade mitte-kattumine, nagu pildil näha kiilukivi näitel.

Pilt 20. Jälgida tuleks, et kivide nurkadel oleks otsene kontakt.

Pilt 21. Abivahenditeks völvide hoidmisel sobib ka oks. Tähelepanu tuleb pöörata völvide ühtlasele kerkimisele, mis jällegi tagab tugevama konstruktsiooni.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 22. Lõplik kerise sisemus, ehk tellistest vólvid. Enamusele, kes saunas käivad jääb see konstruktsioon nägemata kuna järgmises etapis kaetakse see maakividega. Vólvide kivistumine võtab aega umbes nädala (sügisene ilm, temperatuur alla 0 kraadi ei lange).

Pilt 23. Kerisekivide otsingul tuleb valvas olla – ka sellises samblahunnikus võib peita end korralik ‘manschaft’.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 24. Kes otsib see leiab. Õnneks oli peremees luurel käinud ning teadis täpselt kust kive leida. Põllumaa veerel kipub ikka olema mõni kokku kogutud kivihunnik.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 25. Häid kerisekive tuleb hoolikalt otsida. Igasugune sinna ei sobi! Kivi peab olema ühevärviline ning sile. Erinevatest kristallidest koosnevad kivid paisuvad erinevatel temperatuuridel ning lõhenevad seetõttu kiiresti.

Pilt 26. Kõige paremaks peeti vanasti volukive. Jõgede, ojade või allikate põhjast korjatud siledad kivid peavad kuumusele kõige paremini vastu. Rannast korjatud ühevärvilised kivid kuuluvad ka parimate kerisekivide hulka.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 27. Praktika on näidanud, et umbes 5-10% kogu kivihiunnikust sobib kerisekivideks, seega tuleb varuda kannatlikkust ja aega. Pildil õpipoiss, nina mullas.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 28. Maakivide ladumisel kasutada põhimõtet, et suuremad ja kogukamad kivid alla ja mida kõrgemale seda kergemad. Võlvide vahelised avad täita mõistuse piires ehk mitte liialt kinni ega ka mitte liiga suuri avavusi jättes. Pannes nad liialt kinni, ei pääse leek ülemiste kivideni ning nad jäävad külmaks. Jättes aga liialt suured avad liigub leek läbi kerise ning tulemuseks on suur lõke, mitte keris. Kasutades uusi ja vanu kive koos, tuleks nad ühtlaselt segamini paigutada.

Pilt 28. Kivide puhastamine ja sobitamine võib võtta omajagu aega, millega tuleks aegsasti arvestada.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 29. Laduda tuleks hoolikalt ning kive varuda rohkem kui vaja. Hino talu kerise kogukõrguseks kujunes umbes üks meeter. Võlvide peale laoti seega umbes 35-40cm kiht maakive.

Kuivatamisprotsessi kiirendamiseks võib kasutada õhksoojuspuhurit. Saab ka ilma.

Pilt 30. Kivide peale asetatakse kuumaveenõu. Iga keris on omamoodi, seega tuleb arvestada kohavalikuga. Liialt kuumade kivide peal läheb vesi pajas keema.

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia

Pilt 31. Keris võib tunduda valmis, kuid peremehel on veel üks trikk varuks ...

Pilt 32. ... ereda lambiga kerise seest valgust näidates on võimalik väljast märgata suuremaid auke kivide vahel.

Pilt 33. Õpipoiss pani ka käe külge ning sobitas suurematesse avavustesse väiksemaid kivi kilde, mis takistavad leegil välja vupsamist. Saunakütmise ohutuse seisukohalt on see väga oluline.

Pilt 34. Peremees laob lepupuud kahes riidas kerise alla. Esimesel korral tuleks tuld teha tagasihoidlikult, kuna liialt kuumutades võib vuugi vahele praod lüüa.

Pilt 35. Juba vanasti teati, et sauna küta lepupuudega, kuna need põlevad puhtalt ning ei aja ebameeldivat vingu leiliruumi. Tamara Habichti sõnade järgi pidavat kõige etem leil tulema õunapuu halgudega köetud saunas.

Pilt 36. Peremees Toomas ja perenaine Epp uut kerist sissepühitsemas.

Pilt 37. Rahulikult kuumaks köetud kerisekivid annavad pehme leili.

Pilt 38. Nii mõnigi kes pole ennem suitsusauna näinud võib arvata, et saunake põleb.

Koostanud Gert Reimets, rahvusliku ehituse
tudeng Viljandi kultuurakadeemiast

Pildid Toomas Kalve, Epp Margna, Gert Reimets

TARTU ÜLIKOOL
viljandi kultuuriakadeemia